

L I E T U V O S

ARCHEOlogija 46

Lietuvos istorijos institutas

L I E T U V O S

ARCHEOlogija 46

LIETUVOS
ISTORIJOS
INSTITUTAS

VILNIUS 2020

Leidybą finansavo

LIETUVOS MOKSLO TARYBA

PAGAL VALSTYBINĘ LITUANISTINIŲ TYRIMŲ IR SKLAIDOS 2016–2024 METŲ PROGRAMĄ

(Finansavimo sutarties numeris S-LIP-19-4)

Redaktorių kolegija / Editorial board:

Atsakingoji redaktorė / Editor-in-chief dr. Agnė Čivilytė
(Lietuvos istorijos institutas, Vilnius / Lithuanian Institute of History, Vilnius)

Atsakingosios redaktorės pavaduotoja / Assistant Editor
dr. Elena Pranckėnaitė (Lietuvos istorijos institutas,
Vilnius / Lithuanian Institute of History, Vilnius)

Dr. Laurynas Kurila (Lietuvos istorijos institutas, Vilnius /
Lithuanian Institute of History, Vilnius)

Dr. Valdis Bērziņš (Latvijos universitetas, Latvijos istorijos
institutas, Ryga / University of Latvia, Institute of Latvian
History, Riga)

Habil. dr. Anna Bitner-Wróblewska (Valstybinis
archeologijos muziejus Varšuvoje, Lenkija / State
Archaeological Museum in Warsaw, Poland)

Dr. Christoph Jahn (Baltijos ir Skandinavijos archeologijos
centras, Šlėzvigas, Vokietija / Center for Baltic and
Scandinavian Archaeology, Schleswig, Germany)

Prof. dr. Rimantas Jankauskas (Vilniaus universitetas,
Lietuva / Vilnius University, Lithuania)

Akad. prof. dr. Eugenijus Jovaiša (Lietuvos mokslų
akademija, Vilnius / Lithuanian Academy of Sciences,
Vilnius)

Habil. dr. Bartosz Kontny (Varšuvos universitetas,
Archeologijos fakultetas, Lenkija / Faculty of Archaeology,
University of Warsaw, Poland)

Prof. dr. Valter Lang (Tartu universitetas, Estija /
University of Tartu, Estonia)

Doc. dr. Algimantas Merkevičius (Vilniaus universitetas,
Lietuva / Vilnius University, Lithuania)

Habil. dr. Tomasz Nowakiewicz (Varšuvos universitetas,
Archeologijos fakultetas, Lenkija / Faculty of Archaeology,
University of Warsaw, Poland)

Habil. dr. Grzegorz Osipowicz (Mikalojaus Koperniko
universitetas, Torunė, Lenkija / Nicolaus Copernicus University,
Toruń, Poland)

Dr. Gytis Piličiauskas (Lietuvos istorijos institutas, Vilnius /
Lithuanian Institute of History, Vilnius)

Dr. Eve Rannamäe (Tartu universitetas, Estija / University of
Tartu, Estonia)

Dr. Andra Simniškytė (Lietuvos istorijos institutas, Vilnius /
Lithuanian Institute of History, Vilnius)

Dr. Roberts Spīrgis (Latvijos universitetas, Latvijos istorijos
institutas, Ryga / University of Latvia, Institute of Latvian
History, Riga)

Dr. Eugenijus Svetikas (Lietuvos istorijos institutas, Vilnius /
Lithuanian Institute of History, Vilnius)

Dr. Andris Šnē (Latvijos universitetas, Ryga / University of
Latvia, Riga)

Doc. dr. Gintautas Zabiela (Klaipėdos universitetas, Lietuva /
Klaipėda University, Lithuania)

Prof. dr. Šarūnas Milišauskas (Niujorko valstijos Bafalo
universitetas, JAV / New York State University at Buffalo, USA)

Prof. dr. Timothy Cheval (Niujorko valstijos Bafalo
universitetas, JAV / New York State University at Buffalo, USA)

Prof. dr. Johan Ling (Goteborgo universitetas, Švedija /
University of Gothenburg, Sweden)

Sekretorė / Secretary Dovilė Urbonavičiūtė-Jankauskienė

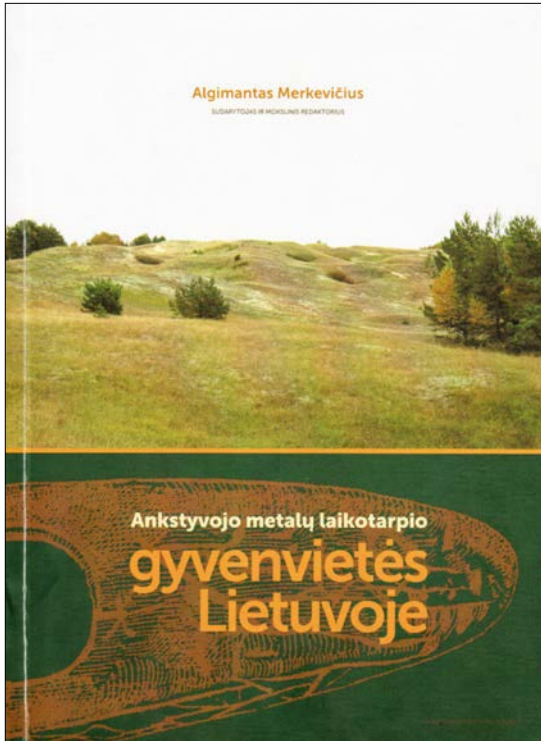
Redakcijos adresas / Editorial Board address:
Lietuvos istorijos institutas, Archeologijos skyrius
Kražių g. 5, LT-01108 Vilnius
Tel. (+370) 5 2614935, fax (+370) 5 2611433
e-mail: lietuosarheologija@gmail.com;
civilytea@gmail.com

Žurnalas registruotas: EBSCO Publishing: Central and Eastern European Academic Source European
Reference Index for the Humanities and Social Sciences (ERIH PLUS)

TURINYS / CONTENT

Agnė Čivilytė	PRATARMĖ.....	11
	FOREWORD.....	15
Agnė Čivilytė	RUDENS POPIETĖ SU RIMUTE RIMANTIENE	19
	AUTUMN AFTERNOON WITH RIMUTĖ RIMANTIENĖ	
Jonas Beran	GREETINGS FROM OLD CENTRAL-EASTERN GERMANY: MEMORIES OF INTERESTING TIMES.....	27
	LINKĖJIMAI IŠ PIETRYČIŲ VOKIETIJOS: PRISIMINIMAI APIE ĮDOMIUS LAIKUS	
	STRAIPSNIAI / ARTICLES	
Gabrielė Gudaitienė	EIGULIAI, ONE OF RIMUTĖ RIMANTIENĖ'S FIRST EXCAVATIONS – A REVISED INTERPRETATION	33
	EIGULIAI – VIENA PIRMŪJŲ RIMUTĖS RIMANTIENĖS KASINĖJIMŲ VIETŲ. NAUJA INTERPRETACIJA.....	61
Andreas Kotula, Henny Piezonka, Thomas Terberger	THE MESOLITHIC CEMETERY OF GROß FREDENWALDE (NORTH-EASTERN GERMANY) AND ITS CULTURAL AFFILIATIONS.....	65
	GROS FREDENVALDE (ŠIAURĖS RYTŲ VOKIETIJA) MEZOLITO LAIKOTARPIO KAPINYNAS IR JO KULTŪRINĖS SĄSAJOS	83
Vygandas Juodagalvis	AKMENINIAI GLUDINTI KIRVIAI LIETUVOJE. TIPOLOGIJOS IR TERMINOLOGIJOS PROBLEMOS.....	85
	GROUND STONE AXES IN LITHUANIA. PROBLEMS OF TYPOLOGY AND TERMINOLOGY	108
Eglė Šatavičė	NEOLITHIC SOCIETIES AND THEIR POTTERY IN SOUTH-EASTERN LITHUANIA.....	111
	NEOLITO BENDRUOMENĖS IR JŲ KERAMIKA PIETRYČIŲ LIETUVOJE.....	142
Grzegorz Osipowicz, Justyna Orłowska, Gytis Piličiauskas, Giedrė Piličiauskienė, Mariusz Bosiak	OSSEOUS POINTS AND HARPOON HEADS FROM ŠVENTOJI SUBNEOLITHIC SITES, COASTAL LITHUANIA. FIRST TRACEOLOGICAL INSIGHT INTO THE WAY THEY WERE PRODUCED AND USED	147
	KAULINIAI ANTGALIAI IR ŽEBERKLAI LIETUVOS PAJŪRIO ŠVENTOSIOS SUBNEOLITINĖSE GYVENVIETĖSE: GAMYBA IR NAUDOJIMAS PIRMŪJŲ TRASOLOGINIŲ TYRIMŲ DUOMENIMIS	168

Sławomir Kadrow	MACRO AND MICRO SCALE NEOLITHISATION PROCESSES IN SOUTH-EASTERN POLAND AGAINST THE BACKGROUND OF CENTRAL-EASTERN EUROPE 171	171
	PIETRYČIŲ LENKIJOS NEOLITIZACIJOS PROCESAI MIKRO- IR MAKROLYGMENIMIS VIDURIO IR RYTŲ EUROPOS KONTEKSTE 187	187
Frédéric Surmely	CHARACTERIZATION OF TERTIARY FLINTS BY GEOCHEMISTRY: APPLICATION TO THE FRENCH TERRITORY..... 191	191
	TERCIARO TITNAGO PRANCŪZIJOS TERITORIJOJE CHARAKTERIZAVIMAS NAUDOJANT GEOCHEMINĮ METODĄ..... 205	205
Rokas Vengalis, Jonas Volungevičius, Gintautas Vėlius, Albinas Kuncevičius, Justina Poškienė, Regina Prapiestienė	ŽMOGUS PRIEŠ GAMTĄ: RELJEFO TRANSFORMAVIMAS ĮRENGIANT XIII–XIV A. KERNAVĖS PILĮ IR JO SUKELTI EROZINIAI PROCESAI 207	207
	MAN AGAINST NATURE: THE TRANSFORMATION OF THE RELIEF DURING THE CONSTRUCTION OF KERNAVĖ CASTLE IN THE 13 TH –14 TH CENTURIES AND THE EROSIONAL PROCESSES IT CREATED 248	248
Andra Simniškytė	KUPIŠKIO (AUKŠTUPĖNŲ) PILIAKALNIS: TEORINĖS PRIELAIIDOS IR TYRIMŲ REZULTATAI 255	255
	HILLFORT OF KUPIŠKIS (AUKŠTUPĖNAI): THEORETICAL ASSUMPTIONS AND INVESTIGATION RESULTS..... 284	284
	<i>KITAIP APIE ARCHEOLOGIJĄ / ALTERNATIVE PERCEPTIONS OF ARCHAEOLOGY</i>	
Šarūnas Radvilavičius	KELIAUTOJO LAIKU UŽRAŠAI..... 289	289
	THE NOTEBOOK OF TIME TRAVELLER	
	<i>DISKUSIJOS / DISCUSSIONS</i>	
Inga Merkytė	STUDIES OF ANCIENT DNA. THE RACE FOR THE ULTIMATE ANSWER 293	293
	SENOVĖS DNR TYRIMAI: KARŠTLIGIŠKOS ATSAKYMŲ PAIEŠKOS	
	<i>RECENZIJOS / REVIEWS</i>	
Rokas Vengalis	ALGIMANTAS MERKEVIČIUS (SUD.), 2018. ANKSTYVOJO METALŲ LAIKOTARPIO GYVENVIETĖS LIETUVOJE (SETTLEMENTS OF EARLY METAL PERIOD IN LITHUANIA)..... 305	305
	<i>INFORMACIJA APIE PROJEKTUS / INFORMATION ABOUT THE PROJECTS</i> 309	309
	AUTORIŲ DĖMESIUI..... 327	327
	GUIDELINES FOR AUTHORS..... 331	331

ALGIMANTAS MERKEVIČIUS (SUD.), 2018.
ANKSTYVOJO METALŲ LAIKOTARPIO
GYVENVIETĖS LIETUVOJE.
VILNIUS: VILNIAUS UNIVERSITETO
LEIDYKLA, 1292 P. ISBN 978-609-459-457-1

Lietuvos archeologijos istoriografiją 2018 m. papildė išpūdingo dydžio leidinys – Algimanto Merkevičiaus su bendraautoriais – Vygantu Juodagalviu, Rėda Nemickiene, Lijana Remeikaite, Egidijumi Štavičiumi ir Gintautu Zabiela – parengtas katalogas „Ankstyvojo metalų laikotarpio gyvenvietės Lietuvoje“.

Ši knyga pratęsia A. Merkevičiaus parengtų teminių šio laikotarpio katalogų seriją – anksčiau panašaus pobūdžio leidinių susilaukė ankstyvieji metaliniai dirbiniai (Merkevičius 2011), senieji žemdirbystės laukai (Merkevičius, Nemickienė 2011) bei

laidojimo paminklai (Merkevičius 2014). Taigi, galime pasidžiaugti, kad šis, ko gero, menkiausiai pažįstamas Lietuvos priešistorės laikotarpis pamažu pradedamas traukti į dienos šviesą, ir tai daroma nuosekliai, pirmiausia pradedant nuo pirminių šaltinių katalogizavimo.

Iš tiesų, ankstyvasis metalų laikotarpis Lietuvoje ilgą laiką susilaukė labai mažai archeologų dėmesio. Iš esmės iki pat šių dienų apibendrintą šio laikotarpio vaizdinį formuoja dar praeito amžiaus pabaigoje parašyti Elenos Grigalavičienės darbai (Grigalavičienė 1995). Visgi, E. Grigalavičienė daugiausia domėjosi etninėmis problemomis, todėl jos darbai neatskleidžia laikotarpio visapusiškai. Šį laikotarpį apibendrinančių darbų pasirodė ir vėliau, tačiau tai buvo labiau interpretacijų sintezės, gerokai nutolstančios nuo pirminių šaltinių, į mokslinę apyvartą neįvedančios kokybiškai naujų duomenų (Brazaitis 2008; Girininkas 2013).

Iki šiol kone ryškiausias įvaizdis apie šį laikotarpį yra toks, kad Rytų Lietuva pažįstama beveik tik iš piliakalnių medžiagos, o Vakarų Lietuva – iš pilkapynų. Apie atviras gyvenvietes iki šiol užsimenama galbūt tik kalbant apie ankstesniąją šio laikotarpio dalį – II t-metį pr. Kr., o analizuojant I t-metį pr. Kr., apsiribojama teiginiu esą atviros gyvenvietės yra ne tyrinėtos, apie jas nieko nežinoma (Brazaitis 2008). Tačiau teiginiai, kad apie atviras šio laikotarpio gyvenvietes iki šiol neturime jokių duomenų, nėra teisingi, ir būtent A. Merkevičiaus su bendraautoriais parengtas katalogas tą puikiai įrodo.

Iki šiol buvo sunku net įsivaizduoti, kiek bent apytiksliai ankstyvojo metalų laikotarpio gyvenviečių Lietuvoje yra žinoma, tuo tarpu dabar matome, kad šis skaičius jau yra gana didelis. Taigi, duomenų apie jas turima ne tiek ir mažai, bet jie yra dar beveik visai neanalizuoti ir neįvesti į mokslinę apyvartą. Atsižvelgiant į tai, aptariamasis leidinys yra labai

aktualus ir naudingas tolesniems ankstyvojo metalų laikotarpio tyrinėjimams.

Paradoksalu, tačiau susidaro įspūdis, kad patys autoriai apie šio leidinio aktualumą turėjo kitokią nuomonę ir nemanė kam nors jį būsiant įdomų ir aktualų. Pirmiausia, išleidžiant išskirtiniu – 30 egzempliorių – tiražu, net nebuvo suteikta galimybė jį įsigyti visiems norintiems. Toks neįtikėtinai mažas tiražas šiais laikais nebūtų didelė problema, jei būtų įmanoma įsigyti bent elektroninę versiją. Tai, kad elektroninė versija turėjo būti išleista, rodo jai suteiktas ISBN numeris, tačiau to nepadaryta – jos neįmanoma surasti nei prieinamos internete laisvai, nei elektroninių knygų knygynuose. Tarp mokslininkų toks autorių kuklumas dėl savo darbų aktualumo tikrai yra labai neįprastas ir stebina.

Tai, kad nebuvo tikimasi kitus archeologus intensyviau naudosiantis šiuo leidiniu, patvirtina ir tokie aspektai, kad visiškai nepasistengta, kad informacijos paieška jame būtų bent kiek patogesnė ir paprastesnė. Kataloge surinkta informacija apie 477 archeologinius objektus, o jie visi pateikiami abėcėlės tvarka, nesuskirsčius į jokias grupes, nepateikiant jokių – nei teminių, nei geografinių – rodyklių. Kataloge yra tik trys žemėlapiai, kurie yra itin smulkaus mastelio, o juose pavaizduoti objektai net nesunumeruoti.

Mano paties tyrimams šis leidinys yra aktualus, ir jau ne kartą teko ieškoti jame informacijos, tačiau paieška kiekvieną kartą būdavo itin ilga ir nepatogi. Norint atlikti paprasčiausią užduotį, sakykim, susirinkti tam tikro rajono ar geografinio regiono gyvenvietes, kiekvieną kartą katalogą tenka versti nuo pradžios iki pabaigos ir žymėtis reikiamus objektus. Norint išsirinkti tam tikro konkretesnio laikotarpio objektus, neužtektų ir perversti – reikėtų skaityti ir visų objektų aprašus.

Šie sunkumai verčia kelti klausimą, ar tokio pobūdžio leidinių tradicinis popierinis formatas šiais laikais dar gali turėti kokią nors pranašumą prieš duomenų bazių formatą? Suprantama, patiems autoriams

įrašas į CV apie išleistą knygą yra daug vertingesnis nei įrašas apie sudarytą duomenų bazę, tačiau leidiniu besinaudojantys kolegos, neabejoju, darbą įvertintų labiau, jei bent kaip priedas prie jo būtų išleista ir duomenų bazė.

Aptariamas leidinys yra įspūdingos apimties – sunkiai pakeliama, didelio formato, net 1292 puslapių knyga. Jį sudaro pratarmė, gyvenviečių aprašai su iliustracijomis ir trys žemėlapiai. Pratarmė labai trumpa – joje išdėstyti leidinio rengimo etapai bei katalogo sudarymo principai, didelę jos dalį sudaro padėka prie leidinio prisidėjusiems kolegoms. Gyvenviečių aprašai pateikiami struktūrizuoti: geografinė padėtis, objekto aprašymas, tyrimai, datavimas, kiti apgyvendinimo etapai, paminklo sauga, radinių saugojimo vieta, šaltiniai ir literatūra; tekstinės dalys papildytos gausiomis iliustracijomis. Tokia katalogo struktūra ir sudarymo principai yra įprasti ir logiški, tačiau keletą pastabų norėtusi išsakyti.

Labiausiai nuvilia tai, kad nėra stiprios įvadinės dalies. Pratarmėje, kaip minėta, aprašyti tik katalogo sudarymo principai, tačiau labai trūksta bent trumpų tiek paties ankstyvojo metalų laikotarpio, tiek katalogizuojamo objekto – gyvenviečių – pristatymų. Kokia laikotarpio periodizacija vadovautasi, kokios yra chronologinės problemos, kaip tiksliai ir pagal ką yra datuojami objektai? Galiausiai, lieka visiškai neaišku, kada autoriai šį laikotarpį užbaigia – į katalogą įtraukta nemažai objektų, kurie bent anksčiau buvo datuojami I t-mečiu po Kr. (pvz., Bačkininkėliai, Bakšiai, Guogai, Migonys ir t. t.). Čia iškyla labai svarbus klausimas, į kurį atsakymo leidinyje nėra: ar ankstyvąjį metalų laikotarpį autoriai praplėtė iki I–II a. po Kr., ar šių objektų datavimą paankstino – jei taip, tai kuo remdamiesi, koku pagrindu? Šio laikotarpio gyvenvietės yra labai mažai analizuotos, todėl, manyčiau, buvo būtina bent trumpai pristatyti, kaip autoriai šiuos objektus apibrėžia, kokie požymiai jiems būdingi. Leidinyje apsiribota tiesiog konstatuoti, kad objektai suskirstyti į keturias kategorijas: „(ankstyvieji) piliakalniai, (neįtvirtintos) gyvenvietės

ir ežerų salų bei ežerų gyvenvietės“ (p. 15), tačiau tikriausiai nebūtų buvę sudėtinga apie šias grupes pateikti bent minimalią apibendrinančią informaciją – kiek objektų surinkta, kaip jie datuojami, kokie pagrindiniai tyrinėti etaloniniai objektai ir pan.

Tie patys ankstyvieji piliakalniai yra dar labai diskutuotinas objektas – tiek jų funkcija, tiek apibrėžimas, tiek chronologija įvairių autorių yra pateikiama skirtingai, todėl leidinyje tikrai būtų buvę naudinga pateikti pačių autorių traktuotę. Pavyzdžiui, pratarinėje pateikiamas teiginys, kad piliakalnį ir papėdės gyvenvietę šiame laikotarpyje autoriai traktuoja kaip sudėtinės vieno gyvenamojo-gyvenbinio komplekso dalis (p. 16), tikrai reikalauja išsamios pagrindimo – dabartinio mūsų supratimo apie šį laikotarpį kontekste toks teiginys atrodo labai neįtikėtinas.

Tačiau didžiausiu trūkumu reiktų įvardyti tai, kad visiškai neaprašyti objektų įtraukimo į katalogą kriterijai. Pratarinėje nurodoma, kad rengiant sąvadą, iš preliminaraus sąrašo daug objektų išbraukta, įtraukta naujų, bet taip ir lieka neaišku, kokių pagrindų tai daryta. Žinant bendrą ankstyvojo metalų laikotarpio pažinimo lygį – keramika iš esmės dar netipologizuota, titnago inventorius taip pat plačiau nenagrinėtas, radiokarbono datų kol kas turima tik vienetai – atskirų objektų ar radinių kompleksų priskyrimas šiam laikotarpiui tikrai dar nėra savaime aiškus ir nediskutuotinas. Todėl, manau, buvo būtina įvadinėje dalyje bendrai aprašyti visus radinius, laikytus kriterijumi renkant, ar įtraukti objektą į katalogą, nurodyti, kokiomis tipologijomis vadovautasi. Nesant tokios informacijos, taip ir lieka neaišku, ar sąvadas gali būti laikomas pilnu, ar tyrėjas, juo naudodamasis, dar turi rinktis papildomos medžiagos pats. Dėl tų pačių priežasčių neaišku ir kiek galima pasitikėti pateikiamu objektų datavimu – nenurodoma, kokie būtent radiniai ar kiti kriterijai leido pateikti konkretų datavimą.

Dar vienas į akis krintantis trūkumas – tai kad deklaruojama, jog aprašymai kataloge palikti

nesuvienodinti, jų skirtumai esą atsirado dėl nevienodo šešių juos rengusių autorių požiūrio. Mančiau, pats pirmutinis ir esminis uždavinys ir yra pateikti suvienodintus aprašus ir vientisą traktavimą, todėl keista, kad tokio pobūdžio leidinyje autoriai šio tikslo nekėlė.

Apibendrinant, nepaisant išsakytų trūkumų, šis leidinys yra reikšmingas įrankis tolesniems šio labai įdomaus, tačiau dar mažai pažįstamo laikotarpio tyrimams. Tiek kalbant apie gyvenvietes, tiek apie apgyvendinimo sistemą, ankstyvasis metalų laikotarpis kelia ko gero daugiausiai klausimų iš visų priešistorės laikotarpių – jame nuolat vyko reikšmingi gyvenamosios pokyčiai, vienu metu egzistavo skirtingo pobūdžio gyvenvietės: laikinos stovyklavietės; įvairių dydžių ilgesnio apgyvendinimo atviros gyvenvietės; įtvirtintos gyvenvietės kalvose (piliakalniai); gyvenvietės salose; polinės gyvenvietės. Todėl reikia tikėtis, kad šis leidinys taps atspirties tašku pradedant analizuoti sudėtingas ir besikeičiančias šio laikotarpio apgyvendinimo sistemas, ir netrukus apie visa tai žinosime jau gerokai daugiau. Tuo pačiu norisi tikėtis, kad ir aptariamo leidinio autoriai neapsiribos tik šio laikotarpio objektų katalogizavimu, o greitai metu bus galima aptarinėti jau ir analitinio pobūdžio jų darbus apie šį laikotarpį.

LITERATŪRA

Brazaitis, Dž., 2008. Ankstyvasis metalų laikotarpis. In: Girininkas, A., ats. red. *Lietuvos istorija. I tomas: Akmens amžius ir ankstyvasis metalų laikotarpis*. Vilnius: Baltos lankos, 251–317.

Girininkas, A., 2013. Ankstyvasis metalų laikotarpis (= *Lietuvos archeologija*, t. 2). Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla.

Grigalavičienė, E., 1995. *Žalvario ir ankstyvasis geležies amžius Lietuvoje*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.

Merkevičius, A., 2011. *Ankstyvieji metaliniai dirbiniai Lietuvoje*. Vilnius: Versus Aureus.

Merkevičius, A., Nemickienė, R., 2011. *Senieji laukai šiaurės vakarų Lietuvoje*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.

Merkevičius, A., 2014. *Ankstyvojo metalų laikotarpio laidojimo paminklai Lietuvoje*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.

*Rokas VENGALIS,
Lietuvos istorijos institutas,
Archeologijos skyrius
rokasven@gmail.com*